

Дубовик Катерина Євгенівна,

доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1536-7553>
e-mail: dubovike07@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ З ТОЧКИ ЗОРУ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація. З метою вдосконалення механізмів соціалізації і ресоціалізації неповнолітніх та встановлення контролю за такими негативними явищами в економічній, соціальній та духовній сферах, як соціальна дезадаптація, занепад духовності, девальвація моральних цінностей, що істотно впливають на зміст та характер суспільних відносин запропоновані суттєві зміни до Положення про служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для них, розширення їх повноважень, визначення завдань та прав.

Зазначено, що сучасні інститути соціалізації не повною мірою забезпечують задоволення потреби суспільства щодо формування у підлітків ціннісних якостей, суспільно схвалюваних поведінкових норм, світоглядних переконань та життєвих позицій, що зумовлює поширення правопорушень з боку неповнолітніх.

Звернено увагу на те, що в Україні бракує досконалої системи ресоціалізації неповнолітніх, внаслідок чого неповнолітні правопорушники залишаються у тому ж середовищі, у якому вони перебували і виховувалися раніше, на них тиснуть соціальні фактори, без урахування чого неможливе їх подальше виховання.

Зауважено, що для повноцінної ресоціалізації правопорушників необхідна відповідна державна політика управління, яка б забезпечувала ефективну координацію діяльності служб у справах дітей, педагогічних і трудових колективів, сім'ї, оточення. Лише на засадах об'єднання їх зусиль, налагодження продуктивної взаємодії можна розраховувати на успішність процесу виховання.

Вказано, що усе це вимагає запровадження нових механізмів державного управління соціальною політикою, узгодження дій органів державного управління і органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки.

Проаналізовано повноваження служб у справах дітей. Вказано на те, що у переліку повноважень нічого не зазначено про координацію служб у справах дітей з центрами со-

ціальних служб у справах сім'ї та молоді. Запропоновано доповнити повноваження служб у справах дітей наступними: аналіз стану справ та причин виникнення девіантної поведінки серед неповнолітніх у процесі реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей; вироблення пропозицій щодо визначення загальних підходів до науково-методичного забезпечення

Ключові слова: публічне управління у сфері захисту прав дітей, ресоціалізація неповнолітніх, механізми соціалізації, служби у справах дітей, багатодітні сім'ї, діти з інвалідністю.

Як цитувати: Дубовик К. Є. Особливості механізмів соціалізації і ресоціалізації неповнолітніх з точки зору підвищення їх ефективності. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 36–52. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-03>

Вступ. В Україні публічне управління у сфері соціалізації неповнолітніх здійснюється уповноваженими на це суб'єктами публічного управління та адміністрування. Систему суб'єктів публічного адміністрування у сфері соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх складають: 1) служби у справах дітей, спеціальні установи для них, міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать питання щодо соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх.

Діяльність щодо профілактики правопорушень здійснюють служби у справах дітей, кримінальна поліція у справах дітей, спеціалізовані державні установи, а також педагогічні працівники, які є працівниками загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, коледжів, професійно-технічних училищ, технікумів, та інші фахівці у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про освіту» [12].

До державних спеціалізованих установ належать центри соціально-психологічної реабілітації; приймальники-розподільники для неповнолітніх правопорушників, виховні колонії для неповнолітніх правопорушників.

Питання профілактики правопорушень, соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх на сьогодні регламентується низкою законів та іншими підзаконними нормативно-правовими актами. Але законодавство має багато прогалин, це призводить до неузгодженості дій державних органів та суспільних інститутів у питаннях повноцінної соціалізації неповнолітніх, в наслідок чого ними скоюються правопорушення та вони опиняються у конфлікті з законом.

Для повноцінної ресоціалізації правопорушників необхідна відповідна державна політика управління, яка б забезпечувала ефективну координацію діяльності служб у справах дітей, педагогічних і трудових колективів, сім'ї, оточення. Лише на засадах об'єднання їх зусиль, налагодження продуктивної взаємодії можна розраховувати на успішність процесу виховання. Усе це вимагає запровадження нових механізмів державного управління соціальною політикою, узгодження дій органів державного управління і органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки.

Потребує з'ясування, що ресоціалізацію можна розуміти по-перше, як механізм цілеспрямованої переорієнтації особистості на засвоєння морально-цінніс-

них зразків поведінки і суспільної моралі, а по-друге, – як механізм узгодження інтересів суб'єктів цього процесу, що передбачає запобігання і розв'язання соціальних конфліктів. Відтак, провідними механізмами формування та реалізації державної політики у сфері ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки виступають нормативно-правовий та організаційний механізми. Організаційний механізм складається з таких блоків, як соціальний контроль, профілактичні заходи, соціальна підтримка та соціальна реабілітація. Функціонування цього механізму забезпечує ефективну роботу з неповнолітніми девіантної поведінки, причому через складність характеру поведінкових порушень їх зміна можлива тільки через включення неповнолітнього в підтримуючо-конструктивні системи, що інтегрують превенцію й інтервенцію. Саме на запровадженні превентивного підходу доцільно сконцентрувати зусилля відповідних державних інститутів і органів управління для реалізації різноманітних превентивних і реабілітаційних програм. Нормативно-правовий механізм визначає комплекс форм, методів і прийомів роботи з неповнолітніми девіантної поведінки з метою їх ресоціалізації, забезпечує зворотний зв'язок між суб'єктами та об'єктами державного управління.

Огляд літератури. Представляє інтерес визначення девіації і девіантної поведінки відомим науковцем Я. Гілінським, який зазначає, що «під поведінкою, що відхиляється, розуміються вчинок, дії людини або соціальне явище, виражене в масових формах людської діяльності, не відповідних офіційно встановленим або фактично таким, що склалися в цьому суспільстві нормам (стандартам, шаблонам)».

Можна наводити й інші визначення девіації, але в цілому, як вже зазначалось, під девіацією розуміється акт і процес відхилення від норм, прийнятих у соціумі. Широке трактування девіантної поведінки передбачає подвійний характер соціальних відхилень від соціальних норм, адже очевидно, що частина з них сприяє конструктивним соціальним змінам. Як зазначає з цього приводу Є. Омельченко, «до девіантної поведінки прийнято відносити відхилення зі знаком мінус. Але не менш девіантною є, наприклад, талановита або надконформістська орієнтована молодь, не дивлячись на те, що остання реалізує певне соціальне замовлення й існує у просторі соціально схвалюваної (дорослими) поведінки. Але вона є девіантною по відношенню до самої природи молодості».

Дійсно, соціальна творчість в науці, мистецтві виступає як порушення загальноприйнятих норм і стандартів, однак вона слугує прогресу і є по суті позитивною. В той же час, негативні відхилення мають дисфункціональний характер, оскільки дезорганізують соціальну систему, загрожуючи її існуванню. Саме ці види девіації, до яких відносять, зазвичай, такі соціальні патології, як злочинність, алкоголізм, наркоманія, проституція, корупція та ін., і складають предмет дослідження соціальних проблем. Негативні девіації створюють проблеми для суспільства. Звідси, й інтерес у багатьох дослідників до делінквентної (злочинної) поведінки, що розуміється як відхилення від юридичних норм. Це уточнення є важливим, виходячи з того, що в радянській і пострадянській (а частково – і західній) академічній літературі термін «девіантність» вживається як синонім делінквентності з цілком певним відтінком кримінальності.

Три види теорій, що пояснюють девіантну поведінку, виокремлює С. Фролов: теорії фізичних типів, психоаналітичні теорії поведінки, З. Фрейд, Е. Фромм; соціологічні або культурні теорії, що пояснюють девіації особливостями процесів соціалізації. С. Іншаков деталізує вказану класифікацію шляхом її доповнення групами соціобіологічних теорій і віктимологічних теорій.

А. Салагаєв пропонує класифікацію за характером підходів до аналізу видів девіантої: 1) функціоналістський підхід (теорії соціальної дезорганізації, аномії, соціального навчання (диференціальних зв'язків) і теорії контролю); 2) підхід з точки зору феноменології та інтераціоналізму; 3) конфліктний (марксистський) підхід. А деякими дослідниками пропонується інша типологія наукових шкіл в сучасній девіантології: теорії соціальних процесів (концепції контролю і стигматизації); соціоструктурні теорії (теорії субкультури, конфлікту культур і диференціальних можливостей); радикальні теорії.

На думку У. Реклеса, до девіації людей підштовхують такі зовнішні соціальні обставини, як бідність, конфлікти, кримінал, пропаганда субкультури. Разом з цим девіації сприяють і внутрішні психологічні мотиви: фрустрація, розчарування, комплекси неповноцінності та ін. Знаходячись у владі зовнішніх сил і внутрішніх мотивів, індивід має високу вірогідність порушити соціальні норми.

В той же час, злочини і інші правопорушення здійснюють не усі люди, оскільки окрім сил, що підштовхують до девіації, існують сили (зовнішні і внутрішні), що захищають і оберігають їх від девіантності. До сил зовнішнього захисту відносяться наступні соціальні чинники: ефективний нагляд за дотриманням норм і дисципліна, оптимальний набір соціальних очікувань, інституціональне підкріплення цілей і норм та ін. Для зовнішніх сил також характерними є групова солідарність, ідентифікація і приналежність індивідів до певних верств суспільства. Внутрішні «обмежувачі» поведінки містяться в самому індивіді: особистісні якості, стійкість, самоконтроль, самооцінка, цілеспрямованість, правосвідомість і раціоналізм. Якщо чинники внутрішнього і зовнішнього захисту є досить сильними, то індивід буде, швидше за все, сповідувати конформізм. В іншому випадку слід чекати на високу вірогідність настання девіантної поведінки.

А. Коен, у свою чергу, визначає поведінку, що відхиляється від норм, як таку, що йде врозріз з інституціалізованими очікуваннями, тобто з очікуваннями, що поділяються і визнаються законними усередині соціальної системи. На його думку, дослідження девіантної поведінки повинно мати справу із структурою систем взаємодії, з розподілом і взаємозв'язками подій усередині цих систем, а не з особистостями.

Незважаючи на практичну значущість багатьох дослідників, у сучасній діяльності фахівців та установ залишається багато питань, щодо повноцінної соціалізації неповнолітніх, які вимагають повноцінного вирішення

Мета статті. Надати пропозиції щодо удосконалення процесу соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів: аналізу і синтезу – для теоретичного обґрунтування сутності та змісту механізмів формування та реалізації

державної політики у сфері ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки; узагальнення – при з'ясуванні сутності, основних принципів та категорій державної політики ресоціалізації неповнолітніх, опрацюванні її законодавчого забезпечення, формуванні теоретичної бази дослідження; системного підходу – для визначення базових понять дисертаційного дослідження («девіантна поведінка», «соціалізація», «ресоціалізація», «державна політика» тощо); типологізації – для з'ясування завдань, функцій та напрямів діяльності органів державного управління і органів місцевого самоврядування, які здійснюють формування та реалізацію комплексу заходів щодо корекції перевиховання правопорушників; спостереження та експертної оцінки – для виявлення проблем у функціонуванні механізмів державного управління в зазначеній сфері; експериментальний – для оцінки сучасного становища неповнолітніх в суспільстві і з'ясування їх основних проблем.

Методи моделювання та прогнозування надали можливість запропонувати перелік повноважень служб у справах дітей, окреслити їх повноваження і завдання. В статті було використано низку інших сучасних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило комплексно підійти до дослідження.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Вихід України на новий стан становлення усіх сфер соціального розвитку, відновлення державності, відродження культурно-історичної спадщини та традицій національного і громадянського виховання висуває на перший план питання поліпшення соціальної роботи з неповнолітніми, соціалізація яких проходить в особливо складних соціально-економічних умовах. Соціальна робота є однією з організаційних складових процесу реалізації державної політики стосовно неповнолітніх, а у більш широкому розумінні – і соціальної політики. Відповідно, її головною метою є створення сприятливих умов для успішної соціалізації особистості.

Соціальна робота з неповнолітніми має бути спрямованою на соціальну адаптацію та самореалізацію особистості і проводиться за двома пріоритетними напрямками: з одного боку, – це соціальна опіка, надання різних видів соціальної допомоги окремим категоріям неповнолітніх, а з іншого, – це соціальна діяльність, спрямована на розкриття творчого потенціалу неповнолітніх, що стимулює формування в них імунітету до різноманітних негативних явищ [2]. Основні види такої роботи класифікуються науковцями по-різному. Найбільш узагальнена класифікація подана у Законі України «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю», де зазначено, що види соціальної роботи – це способи її спрямованості, визначення змісту в залежності від визначених цілей: соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальне інспектування [7].

У сфері державної політики неповнолітні як клієнти соціальної роботи займають особливе місце. Це обумовлено, з одного боку, особливостями їхнього вікового розвитку, становленням фізіологічної та психологічної конституції; з іншого, – рівнем розвитку інтелекту, духовності, формуванням особистості. Суттєву роль відіграє також процес набуття ними соціального статусу, отримання освіти і професійних навичок, правової суб'єктності. Усе це в сукупності і визначає неповнолітніх як дуже вразливих від зовнішніх негативних впливів клієнтів.

Усе це необхідно враховувати у своїй діяльності тим інститутам влади, які є суб'єктами державної політики стосовно неповнолітніх. Крім того, вони мають користуватись у своїй діяльності низкою таких принципів:

- гуманізму, що передбачає визнання людини найвищою цінністю, захист її гідності й громадянських прав, створення сприятливих умов для вільного і всебічного виявлення здібностей;

- демократизму, що передбачає визнання людини найвищою цінністю, захист її гідності й громадянських прав, створення сприятливих умов для вільного і всебічного виявлення здібностей;

- диференційованого підходу – зумовлений необхідністю формувати у представників різних соціальних верств, груп, віку специфічні погляди і ставлення до матеріальних та духовних цінностей, навколишньої дійсності без врахування яких неможливо цілеспрямовано впливати на свідомість, почуття, волю, вчинки неповнолітніх. Адже сприймання особою будь-якої інформації – складний і суперечливий процес, у ході якого зовнішній вплив перетворюється у внутрішній психічний стан. Він залежить не лише від поглядів, інтересів, життєвого досвіду та інших особливостей людини, але й від соціально-психологічної атмосфери, відносин, культури, які панують у соціальній групі чи іншій спільності і вносять свої корективи у діяльність суб'єктів державної політики стосовно неповнолітніх, зокрема інститутів виконавчої влади. Саме тому необхідне максимальне і конкретне врахування специфіки інтересів, схильностей, уподобань, звичок неповнолітніх, особливо щодо осіб певних категорій, зокрема: дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування; інвалідів; постраждалих на ЧАЕС; неповнолітніх з девіантною поведінкою; тих, які виховуються у багатодітних, неповних та неблагополучних сім'ях тощо.

- єдності повноважень і відповідальності, прав і обов'язків суб'єктів державної політики стосовно неповнолітніх – це означає: усвідомлення кожним суб'єктом державної політики стосовно неповнолітніх своїх завдань, функцій, а також відповідних прав самостійно приймати необхідні рішення; чітке визначення повноважень і відповідальності кожного суб'єкту у відносинах «по вертикалі»; встановлення раціональних зв'язків та інформаційних потоків між підрозділами і службами, які забезпечують реалізацію державної політики стосовно неповнолітніх [5].

- законності, що передбачає чітке дотримання вимог Конституції України, законодавчих актів, створення режиму, який би забезпечував права і свободи неповнолітніх. Нормативно-правові акти є формою, в якій виражається політика держави, у тому рахунку стосовно неповнолітніх. Право покликане служити її здійсненню, але цю роль воно може виконувати за умови дотримання усіх його норм;

- комплексності – даний принцип забезпечує цілісність державної політики стосовно неповнолітніх, її всебічність і водночас перешкоджає обмеженості, вузькості у розв'язанні проблем неповнолітніх. Комплексність передбачає врахування внутрішніх і зовнішніх умов, факторів, станів, їх зв'язків і взаємовпливів, виступаючи необхідною умовою наукового аналізу, соціальної діагностики й організаційно-практичної діяльності;

– конфіденційності – передбачає збереження таємниці та нерозголошення даних щодо неповнолітніх осіб та недопущення ситуації, яка може завдати шкоди їхньому здоров'ю, честі, гідності та соціальному становленню. Це, зокрема, стосується тих категорій неповнолітніх, які перебувають на обліку в службах у справах дітей та у центрах соціальних служб для молоді;

– професійної компетентності, що передбачає глибоку обізнаність осіб, які займаються реалізацією державної політики стосовно неповнолітніх, з особливостями цієї діяльності. На практиці це означає: системне навчання і перепідготовку кадрів; чітку постановку інформації, аналітичну і прогностичну діяльність; глибоке і всебічне знання об'єктів державної політики стосовно неповнолітніх, їх психологію, особливості; діловитість, організованість; предметність у стосунках з неповнолітніми тощо. Також важливим є знання положень чинного законодавства щодо соціально-правового захисту неповнолітніх та вміння застосовувати його на практиці, наявність фахових знань, зокрема, з психології, педагогіки, соціології, права тощо [11];

– публічності – що забезпечує зв'язок відповідних владних структур із суспільством, громадянами. Він нагадує принцип гласності та врахування громадської думки, але є ширшим за нього за охопленням суспільних явищ та включає: доступність для громадян; відкритість функціонування інститутів влади, зокрема, відповідних структур по роботі з неповнолітніми; громадський та інші види контролю щодо дотримання конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян [14].

Зазначені принципи діяльності суб'єктів державної політики стосовно неповнолітніх є підґрунтям для її ефективного реалізації, вдосконалення правової бази, практичної діяльності, що сприятиме успішній соціальній роботі з неповнолітніми, зокрема, стосовно їх соціалізації та ресоціалізації.

На думку Л. Кривачук, соціальна робота з неповнолітніми має надаватись із врахуванням основної проблеми соціалізації даної вікової стадії. При цьому важливо звернути увагу на той факт, що невідповідність дій «агентів соціалізації» (сім'ї, школи, засобів масової інформації, середовища однолітків тощо) та умов протікання цього процесу неодмінно призводить до негативних наслідків, які ускладнюють процес соціалізації протягом усіх наступних стадій життєвого шляху індивіда. Особливо це стосується сім'ї, яка у суспільстві виконує важливі соціальні функції, серед яких головними є дві: народження і соціалізація дітей; психологічний захист, кохання і взаємна підтримка членами сім'ї один одного, але, на жаль, не всіма сім'ями ці функції реалізуються належним чином. Саме на цій підставі у психолого-педагогічній літературі виокремлено термін «жертви несприятливих умов соціалізації» та соціально-педагогічну галузь знань – «віктимологію», яка розвивається на перетині педагогіки, психології, соціології, кримінології та етнографії і вивчає різні категорії людей, що є жертвами несприятливих умов соціалізації [6].

Існує декілька категорій неповнолітніх, умови розвитку і життя яких об'єктивно роблять їх реальними або потенційними жертвами соціалізації, у зв'язку з чим вони вимагають спеціального вивчення і специфічних засобів соціальної допомоги, насамперед, з боку інститутів влади, що реалізують держав-

ну політику з питань неповнолітніх, зокрема: служб у справах дітей; відділів (управлінь) у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді тощо.

Виходячи з власного досвіду роботи у цій сфері пропонується класифікувати категорії неповнолітніх як реальних чи потенційних жертв соціалізації, клієнтів соціальної роботи наступним чином:

- діти війни;
- біженці;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти трудових мігрантів;
- діти з інвалідністю;
- неповнолітні, які постраждали внаслідок воєнних дій;
- неповнолітні, які знаходяться у екстримальних життєвих умовах (неблагополучних сім'ях);
- неповнолітні, які виховуються у неповних, малозабезпечених, багатодітних сім'ях;
- неповнолітні, які працюють;
- неповнолітні з девіантною поведінкою.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. В Законі України «Про охорону дитинства» вказані категорії неповнолітніх визначені наступним чином: діти-сироти – це діти, в яких померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування – це діти, які залишились без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав; відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав; визнання батьків безвісті відсутніми або недієздатними; оголошенням їх померлими; відбуванням покарання у місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства; розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження; тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає виконувати їм свої батьківські обов'язки; а також підкинуті діти; діти, батьки яких невідомі; діти від яких відмовились батьки; безпритульні діти.

Тут доцільно уточнити поняття «безпритульні діти», а саме – це діти, які самі залишили сім'ю через жорстоке поводження з ними батьків, або дитячі заклади, куди вони були влаштовані, ці діти постійно бродяжать та жебракують. Безпритульні діти в порядку, встановленому Законом, тимчасово розміщуються у притулках служб у справах дітей (терміном до 3 місяців). Подальша доля дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вирішується інститутами опіки та піклування.

Згідно з чинним законодавством України, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, у своїх юридичних правах та пільгах прирівняні, тобто мають одні й ті ж самі права та пільги. Утримання і виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує держава, застосовуючи здебільшого інституціональні форми опіки та піклування над ними. Звернемо увагу, що специфічні умови життєдіяльності в інтернаті впливають на соціалізацію неповнолітніх. Так, окремі науковці виділяють наступні негативні чинники, що впливають на розвиток особистості в інтернатному закладі: емо-

ційні; соціальні; економічно-територіальні. Дослідження деяких вчених-психологів свідчать про ознаки «госпіталізму» цієї категорії дітей, тобто фізичне та психічне відставання у розвитку, що проявляється у підвищеній конфліктності, зниженій емоційності, пасивності в організації діяльності, відсутності співчуття, проявах агресивності [9]. Тому, в Україні, з 1998р. розпочато роботу щодо впровадження нових сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме, інституту прийомної сім'ї.

На законодавчому рівні, «приймона сім'я» визначається як «сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від однієї до чотирьох дітей на виховання та на спільне проживання». Розрізняють такі види прийомних сімей: довготермінова (коли дитина залишається в сім'ї до повноліття); середньотермінова (коли дитина знаходиться в сім'ї, доки не відновляться її зв'язки з біологічною сім'єю, не зміняться на краще тимчасово погіршені обставини); вихідного дня (коли дитина приходять на вихідні у сімейне оточення); денна (коли дитина приходять у сім'ю, де є догляд, виховання і піклування протягом дня, якщо рідна сім'я цього забезпечити не в змозі, у разі, коли батьки працюють, а дитина потребує особливої уваги) [16].

Отже, соціальна робота з категорією дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування здійснюється суб'єктами соціальної роботи з такими основними групами неповнолітніх:

- неповнолітні в сім'ях опікунів (піклувальників);
- неповнолітні в школах-інтернатах; неповнолітні в профтехучилищах, коледжах, університетах;
- неповнолітні, які закінчили школи-інтернати, профтехучилища;
- неповнолітні у прийомних сім'ях і будинках сімейного типу;
- неповнолітні у притулках для неповнолітніх.

Бездоглядні діти. Проблема дитячої бездоглядності не є новою для України (маємо на увазі досвід 20-30 років), проте, вона і досі залишається недостатньо вивченою та дослідженою. Автори словника-довідника з кримінології та психології [3] та словника-довідника для соціальних працівників та соціальних педагогів поняття «бездоглядність» трактують як послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями неповнолітніх з боку батьків та осіб, які їх замінюють. Л. Кривачук, у свою чергу, запропоновано таке визначення: дитяча бездоглядність – це: відсутність забезпечення основних потреб дітей у їжі, одязі, теплі, чистоті; антисанітарні умови проживання дітей у сім'ї; відсутність надання дітям необхідного лікування; пропуски дітьми навчальних занять (без поважних причин), відсутність нагляду батьків за поведінкою дітей. Вказані чинники є критеріями визначення дитячої бездоглядності. Але на законодавчому рівні в Україні визначення даного поняття відсутнє, хоча це є дуже важливим чинником ефективної діяльності інститутів виконавчої влади у сфері державної політики стосовно неповнолітніх. Бездоглядні діти, як правило, займаються бродяжництвом, жебрацтвом, крадіжками, вживають алкогольні напої, наркотики, токсичні речовини, вони часто стають жертвами сексуальних злочинів, залучаються дорослими до протиправної діяльності, тобто їхнє життя

і здоров'я постійно перебуває під загрозою. Тому дана категорія неповнолітніх має становити окрему групу клієнтів соціальної роботи, яка потребує тимчасового притулку, психологічної підтримки, соціально-правового захисту та відповідної реабілітаційно-профілактичної роботи.

Діти з івалідністю. Дана категорія об'єднує неповнолітніх з функціональними обмеженнями, не здатних до будь-якої діяльності внаслідок захворювання, відхилень або недоліків розвитку, нетипового стану здоров'я через не адаптованість потреб індивіда зовнішнього середовища [19]. У літературі та на практиці часто використовують для цієї категорії неповнолітніх термін «інвалід», що визначається як «особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або вродженими дефектами, що призводять до обмеження життєдіяльності інваліда, викликає потребу у соціальній допомозі та захисті» [21]. Аналогічне визначення даного терміну наводиться в Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [20].

У визначенні, яке зафіксоване у рекомендаціях до реабілітаційних програм на сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи, «інвалідність» трактується як обмеження можливостей, обумовлене фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють людині, з інвалідністю інтегруватися у суспільство і брати участь у житті сім'ї чи суспільства на таких же підставах, як і всі інші члени суспільства. А у Декларації про права інвалідів, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН в 1997 р., термін «інвалід» означає особу, яка не може самостійно, повністю або частково забезпечити потреби нормального особистого чи соціального життя через вроджені чи набуті вади, фізичні або розумові можливості. Однак поступово даний термін виходить з широкого вжитку як такий, що дискримінує права людини. Тому впродовж останніх 20 років у більшості країн Європи замість терміну «інвалід» вживають терміни «людина з функціональними обмеженнями» або «людина з обмеженими можливостями».

За даними Державного комітету статистики України станом на 01.01.2024 р. в Україні зареєстровано: 3 159 081 інвалідів у тому рахунку 153493 дітей з інвалідністю. Найбільше дітей-інвалідів проживає у Дніпровській (9893 особи), Львівській (8908 осіб) та у Харківській (8690 осіб) областях [13]. Причини, що призводять до інвалідності у соціальній роботі поділяються на соціальні та біологічні. До соціальних причин відносять: каліцтва, отримані у процесі життєдіяльності, погіршення екологічної ситуації; до біологічних причин – хвороби, у тому числі інфекційні захворювання, генетичні аномалії, післяпологові травми, ускладнення при пологах тощо [15].

Фахівцями вважається, що одним із головних наслідків інвалідності неповнолітніх є їх ізолюваність, а домінуючою характеристикою виступає перерва у соціалізації, що призводить до соціальної бездіяльності; відчуженості чи навіть деградації. Цей процес можна назвати психічними і соціальними дезадаптаціями. Тому інтеграція людини, зокрема неповнолітньої, у відкрите суспільство – це по суті вища мета реабілітації інвалідів, у яких за багатьма специфічними проблемами ховається загальнолюдська проблема становлення людини як особистості.

Неповнолітні, які постраждали внаслідок техногенних аварій, катастроф. В Україні до цієї категорії належать, в першу чергу, неповнолітні, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. Так, станом на 01.01.2024 р. в Україні зареєстровано 1 193 076 дітей, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, з них 553 789 осіб проживають на території радіоактивного забруднення [18]. Соціальний захист сімей, які мають дітей вказаної категорії, здійснюється відповідно до Закону України «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». Крім цих осіб, особливої уваги та соціальної підтримки з боку суб'єктів соціальної роботи потребують неповнолітні, які постраждали чи були свідками техногенних аварій, стихійних лих чи катастроф та отримали психологічну травму. Пріоритетними видами соціальної роботи з даною категорією неповнолітніх є соціальне обслуговування та соціальна реабілітація.

Біженці. У Законі України «Про охорону дитинства» термін «дитина-біженець» трактується наступним чином: «дитина-біженець» – дитина іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), які у порядку та на підставах, визначених Законом України «Про біженців» надано статус біженців» [4]. Відповідно, у Законі України «Про біженців» зазначено наступне: «біженці» – це «іноземні громадяни або особи без громадянства, котрі внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвами переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, вимушені залишити територію держави, громадянами якої вони є (або територію свого постійного проживання) і не можуть або не бажають скористатися захистом цієї держави через такі побоювання» [1].

З моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації катастрофічно збільшилась кількість дітей-біженців. За даними Юнісеф, з 24 березня 2022 року більш ніж половина всіх дітей на Україні (приблизно 7,5 млн), були вимушені залишити свої домівки, з них 1,8 млн. стали біженцями в інших країнах. Але не можна виключати, що у зв'язку з воєнним станом чисельність біженців буде збільшуватиметься. Неповнолітні біженці потребують особливої соціальної допомоги та підтримки, зокрема, з питань їх психологічних, медичних, матеріальних, освітніх та побутових потреб, призначення опікунства (піклування).

Неповнолітні, які знаходяться у екстремальних життєвих умовах (виховуються у неблагополучних сім'ях). Аналізуючи дану категорію сімей, слід зазначити, що термін «неблагополучна сім'я» у законодавчих актах не визначено, тому статистичні дані щодо даної категорії сімей є неточними, оскільки місцеві органи влади визначають неблагополучні сім'ї за різними критеріями. За даними Державного центру соціальних служб для молоді України. У 2024 р. виявлено 81750 неблагополучних сімей, у яких налічується 153361 дитина. Найбільше таких сімей у Дніпровській області (9314 осіб), Сумській (6457 осіб), Одеській (6413 осіб), Полтавській (6264 осіб) областях. Найменше їх у м. Києві (345 осіб), Кіровоградській (511 осіб), Чернівецькій (560 осіб), Тернопільській (567 осіб), Львівській (771 осіб) областях. [150,с.-90]. Внаслідок сімейного неблагополуччя, наприклад, за шість місяців 2024 р. у батьків відібрано 759 дітей, у тому рахунку. 674 – у батьків, позбавлених батьківських прав; 385 дітей – у батьків без позбав-

лення їх батьківських прав. Нажаль, слід констатувати, що кількість неблагополучних сімей з кожним роком зростає. Тому важливо посилювати соціальну роботу з членами таких сімей, використовуючи насамперед, соціальне інспектування та соціальний супровід неблагополучних сімей з метою забезпечення успішної соціалізації дітей.

Неповнолітні, які виховуються у неповних, малозабезпечених, багато-дітних сім'ях. «Неповною» вважається сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей). В Україні станом на 01.01.2024 р. нараховувалося близько 2 млн. таких сімей, «неповні сім'ї» становили 11% усіх сімей. Найбільше їх налічується у Тернопільській обл. (14,5%), м. Києві (13,9%), Харківській (13,3 %), Закарпатській (13,0%) областях.

Малозабезпечена сім'я з дітьми – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму. Її матеріальний добробут визначається рівнем сукупних доходів, але серед сімей з дітьми він суттєво перевищує середньоукраїнський (33,4 % проти 27,2 % у 2023 р.). Із збільшенням числа дітей у домогосподарстві рівень бідності стрімко зростає. Низький рівень матеріального добробуту переважної більшості сімей з дітьми викликає низку негативних тенденцій, які ускладнюють процес виховання дитини. Це, в першу чергу, зниження безпосередніх витрат домогосподарства на виховання та розвиток дітей, оскільки основна частка сімейного бюджету використовується на харчування, одяг, оплату житлово-комунальних послуг. Через це у середньому домогосподарство з дітьми спрямовує лише 2,1 % сукупних витрат на статті, пов'язані з процесом виховання дитини [12].

Станом на 01.01.2024 р. В Україні нараховувалось 445,3 тис. багатодітних сімей (уточнимо, що «багатодітна сім'я» – це сім'я, у якій виховується троє і більше дітей), з яких 321,4 тис. – сім'ї з трьома дітьми, 79,3 тис. – з чотирма і 44,6 тис. – з п'ятьма та більше дітьми. По Україні в цілому багатодітні сім'ї становлять 5,5 % населення, хоча в окремих областях ця частка коливається від 1,9 до 21 %. Так, у Волинській, Львівській, Рівненській та Чернівецькій областях багатодітні сім'ї становлять понад 10 % населення, а у Миколаївській, Хмельницькій та Харківській областях – у межах 2 %. Зазначене підтверджується і результатами вивчення громадської думки. Так, на запитання: «Що, на Вашу думку, є перешкодою для виховання дітей батьками?» 82% респондентів основною перешкодою назвали матеріальні проблеми, 48% – брак часу, 29% – невідповідність батьків з педагогічних питань, 22% – нерозуміння важливості виховання дітей родиною [10].

Діти трудових мігрантів. Стосовно цієї категорії у науковій літературі часто використовують терміни «соціальні сироти», який визначається як особлива група дітей, які внаслідок соціальних, економічних, морально-психологічних причин лишилися сиротами при живих батьках [3]. Нажаль, сьогодні в Україні ще не визначено механізм соціально-правового захисту таких дітей, у тому числі і щодо їх опіки та піклування. Більше того, щодо даної категорії неповнолітніх не ведеться і державна статистика, що не дозволяє здійснювати відповідний аналіз. Разом з тим, такі неповнолітні потребують соціальної підтримки, насамперед, психолого-педагогічної, а часто і соціально-правової.

Неповнолітні, які працюють. Незважаючи на те, що праця завжди вважалася засобом виховання (у тому числі, і у дитячому віці), слід зазначити, що не будь-яка праця має позитивний виховний вплив (наприклад важка непосильна праця неповнолітніх з метою їх експлуатації).

Україна ратифікувала низку конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці, які регулюють питання праці, у тому рахунку неповнолітніх. Це, насамперед, Конвенція ООН про права дитини (ст. 32). Система національного законодавства, що регламентує трудові відносини неповнолітніх, визначена Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законами України «Про зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та низкою нормативно-правових актів.

Дані дослідження «Дитяча праця в Україні», проведеного Українським інститутом соціальних досліджень за підтримки Міжнародної організації праці (ILO) у межах Міжнародної програми ліквідації дитячої праці (IPEC), дають підстави для кількісних та якісних характеристик залучення неповнолітніх до праці в Україні. За результатами дослідження встановлено, що серед 350 тис. дітей, які займалися економічною діяльністю у 2023 р. в Україні, 52% становили неповнолітні у віці 15–17 років, яким за національним законодавством дозволяється працювати; 24% – діти віком 13–14 років; 24% – діти у віці до 13 років. Особливості функціонування сучасного ринку праці в Україні впливають на розподіл працюючих неповнолітніх за видами економічної діяльності. Так, сферою найбільшого використання праці неповнолітніх є сільське господарство (46% працюючих), торгівля (26%), послуги (19%). Залучення неповнолітніх для економічної діяльності значною мірою залежить і від місця проживання, адже виявилось, що рівень економічної зайнятості у 2023 р. неповнолітніх з числа сільських жителів був значно вищим (5,2%) ніж міських (3,1%). Відносно працюючих неповнолітніх з роботодавцями у більшості випадків не мають офіційного оформлення, про що свідчать дані вищевказаних досліджень. Так, 82% працюючих приймалися на роботу за усною домовленістю, без оформлення відповідних документів, і лише 18% були офіційно оформлені на роботу.

Неповнолітні з девіантною поведінкою. Особливого та комплексного підходу з боку суб'єктів соціальної роботи потребують неповнолітні, яких можна об'єднати у групу, що характеризується спільними ознаками, пов'язаними із девіантними проявами. Зокрема, це неповнолітні з делінквентною та адиктивною поведінкою, схильні до проституції, суїциду та ін. Як показує практика, потенційними «кандидатами» цієї категорії є представники усіх інших розглянутих категорій, що не можуть успішно пройти соціалізацію або ресоціалізацію. Для неповнолітніх з девіантною поведінкою характерними є такі риси, як неврівноваженість, імпульсивність, впертість, безвідповідальність, низький рівень самоконтролю та самодисципліни. Непоодинокі такі риси характеру, як грубість, брехливість, егоїзм, інфантильність (несамостійність прийняття рішень, невміння бачити наслідки власних дій і брати на себе відповідальність, занижена критичність по відношенню до себе, підвищені ви-

моги до інших). При цьому вони мають підвищену потребу у спілкуванні, самоствердженні, керуються нечіткими та нестійкими моральними принципами, сповідають цінності орієнтації антисуспільного змісту, наприклад самоствердження шляхом насильства тощо.

У роботі з неповнолітніми з девіантною поведінкою важливим є знання акцентуацій характеру, оскільки, як показують дослідження, близько 80 % загальної чисельності неповнолітніх, які потрапляють до закладів реабілітації, є акцентуалями. У неповнолітніх даної категорії найчастіше зустрічаються такі типи акцентуацій характеру, як нестійкий, збудливий, істероїдний, шизоїдний тощо. Універсальною методикою виявлення акцентуації характеру є патохарактерологічний діагностичний опитувальник, розроблений О. Лічко в Інституті ім. В. Бехтерева.

Соціальну роботу з неповнолітніми з девіантною поведінкою А. Павленко, І. Пінчук, Л. Шнеренко систематизують за такими напрямками:

- профілактика девіантної поведінки неповнолітніх – комплекс заходів, спрямованих на попередження, подолання або нейтралізацію чинників, що спричиняють девіантну поведінку неповнолітніх;

- соціальний контроль негативного впливу на неповнолітніх – виявлення фактів аморального та кримінального впливу на неповнолітніх у сім'ї, у неформальному оточенні, захист прав дитини, порушення питання про позбавлення батьків прав, опіку та патронаж тощо;

- соціальна підтримка та реабілітація неповнолітніх з девіантною поведінкою – комплекс заходів, який передбачає психологічну корекцію і реабілітацію неповнолітніх, допомогу у створенні навколо них позитивного оточення, сприяння налагодженню сприятливої атмосфери у формальній групі (до якої входить підліток), корекції у разі необхідності сімейних відносин [20].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Деформація структури та функцій інститутів соціалізації, насамперед, сім'ї внаслідок негативного впливу кризових явищ на суспільство вимагає цілеспрямованої соціальної роботи з неповнолітніми, врахування особливостей соціальної ситуації та чинників, що зумовлюють загострення соціальних проблем. Особливо це стосується останньої з розглянутих категорій неповнолітніх – неповнолітніх з девіантною поведінкою.

Виконуючи некваліфіковану, переважно важку фізичну працю, часто без офіційного оформлення трудових відносин, особливо у сферах, які не контролюються державними інститутами, неповнолітні часто стають жертвами надмірного фізичного і психологічного навантаження, страждають від шкідливих умов праці. Експлуатація праці неповнолітніх негативно позначається на їх здоров'ї, подальшому розвитку та виступає негативним чинником їх успішної соціалізації.

Окремого розгляду потребує проблема праці неповнолітніх з девіантною поведінкою, зокрема, тих, хто бродяжить, жебракує, втягнутий у кримінальну сферу. Неповнолітні цієї категорії залучаються до діяльності, яка вважається найгіршою формою праці. Зокрема, це проституція, порнографія, примусова праця, кримінальні дії, жебрацтво, збір металобрухту тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи. К.: ДЦССМ, 2002. 64 с.
2. Введение в социальную работу / под ред. В. Бурлака. К.: К.І.С., 2009. 45 с.
3. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2023 року. К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2024. 144 с.
4. Коваль Л. Соціальна педагогіка. К.: ІЗМН, 1997. 151 с.
5. Комплексні програми центрів соціальних служб для молоді / за заг. ред. С. Толстоухової. К.: УДЦССМ, 2001. 204 с.
6. Конвенція про права дитини. К.: ІНФО, 2004. 24 с.
7. Кривачук Л.Ф. Реалізація державної молодіжної політики з питань неповнолітніх в Україні (державно-управлінський аспект): дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Л. 2002. 223 с.
8. Кротюк С. Методичні особливості дослідження проблем соціальної роботи з молоддю. Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-13 жовт. 2021 р. К., 2021. С. 179.
9. Мертон Р. Явні та латентні функції, структурно-функціональний аналіз в соціології. К., 2019. Вип. 1. С. 110.
10. Про мінімальні норми забезпечення вихованців притулків для неповнолітніх одягом, взуттям та предметами особистої гігієни: наказ Державного комітету молодіжної політики та спорту України від 22 січ. 2021 р., № 120. Офіційний вісник України. 2021. № 14. С. 67.
11. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх Закон України від 24.01.1995 р., № 20/95–ВР. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. К., 2022. С. 249-251.
12. Про освіту: Закон України від 23 трав., № 1060-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 34. Ст. 18.
13. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні. Закон України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875-12>.
14. Про охорону праці: Закон України від 02.09.2008 р. № 346-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 42-43. Ст. 293.
15. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 10. Ст. 70.
16. Про становище сімей в Україні: державна доповідь за підсумками 2021 р. К.: Шк. світ, 2009. 192 с.
17. Про становище сімей в Україні: звіт за підсумками першого півріччя 2023 р. К.: Шк. світ, 2009. – 112 с.
18. Скуратівський В. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження. К.: УАДУ, 1998. 196 с.
19. Статистичний щорічник України за 2022 рік. К.: Держ. ком. статистики України, 2023. 519 с.
20. Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні: праця дітей в Україні. К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2024. – 127 с.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Kateryna Dubovyk, Ph.D. in the field of Public Management and Administration,
Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1536-7553> e-mail: dubovike07@gmail.com

FEATURES OF MECHANISMS OF SOCIALIZATION AND RESOCIALIZATION OF MINORS FROM THE POINT OF VIEW OF INCREASING THEIR EFFICIENCY

Abstract. In order to improve the mechanisms of socialization and resocialization of minors and to establish control over such negative phenomena in the economic, social and spiritual spheres as social maladaptation, decline of spirituality, devaluation of moral values, which significantly affect the content and nature of social relations, significant changes are proposed to the Regulations on Services in the affairs of minors and special institutions for them, expansion of their powers, definition of tasks and rights.

It is noted that modern institutions of socialization do not fully satisfy society's need for the formation of valuable qualities, socially approved behavioral norms, worldview beliefs and life positions in adolescents, which causes the spread of offenses by minors.

Attention is drawn to the fact that in Ukraine there is a lack of a perfect system of resocialization of minors, as a result of which minor offenders remain in the same environment in which they were and were brought up before, social factors put pressure on them, without taking into account what their further education is impossible.

It was noted that for the full-fledged resocialization of offenders, an appropriate state management policy is necessary, which would ensure effective coordination of the activities of services for children, pedagogical and labor teams, family, and the environment. Only on the basis of combining their efforts, establishing a productive interaction, can you count on the success of the education process.

It is indicated that all this requires the introduction of new mechanisms of state management of social policy, coordination of the actions of state administration bodies and local self-government bodies, civil society institutions regarding the resocialization of minors with deviant behavior.

The powers of children's services were analyzed. It is pointed out that the list of powers does not mention anything about the coordination of children's services with the centers of social services for family and youth. It is proposed to supplement the powers of children's affairs services with the following: analysis of the state of affairs and the causes of deviant behavior among minors in the process of implementing state policy in the field of children's rights protection; developing proposals for defining general approaches to scientific and methodological support.

The powers of children's services were analyzed. It is pointed out that the list of powers does not mention anything about the coordination of children's services with the centers of social services for family and youth.

It is proposed to supplement the powers of children's affairs services with the following: analysis of the state of affairs and the causes of deviant behavior among minors in the process of implementing state policy in the field of children's rights protection; developing proposals for defining general approaches to scientific and methodological support.

Keywords: *public administration in the field of protection of children's rights, resocialization of minors, mechanisms of socialization, services for children, large families, children with disabilities..*

In cites: Dubovyk, K. Ye. (2024). Features of Mechanisms of Socialization and Resocialization of Minors from the Point of View of Increasing their Efficiency. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 36–52. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-03> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Current Issues of Social and Pedagogical Work (2002). Kyiv: DCSSM [in Ukrainian].
2. Burlaka, V. (Ed.) (2009). Introduction to Social Work. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
3. State Institute of Family and Youth Problems (2024). Educational Potential of the Family in Modern Conditions: Thematic State Report on the Status of Families in Ukraine Based on the Results of 2023. Kyiv: State Institute of Family and Youth Problems [in Ukrainian].
4. Koval, L. (1997). Social Pedagogy. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
5. Tolstoukhov, S. (Ed.) (2001). Comprehensive Programs of Youth Social Services Centers. Kyiv: UDCSSM [in Ukrainian].
6. INFO (2004). Convention on the Rights of the Child. Kyiv: INFO. [in Ukrainian].
7. Kryvachuk, L. F. (2002). Implementation of State Youth Policy Regarding Minors in Ukraine (Public Administration Aspect): PhD Thesis in Public Administration. Lviv [in Ukrainian].
8. Krotiuk, S. (2021). Methodological Features of Researching Problems of Social Work with Youth. *In Study of Youth at the Modern Stage: Issues of Methodology and Methodics: Materials of the International Scientific-Practical Conference, October 11-13, Kyiv, 179* [in Ukrainian].
9. Merton, R. (2019). Manifest and Latent Functions, Structural-Functional Analysis in Sociology. Kyiv, 1, 110 [in Ukrainian].
10. On Minimum Standards for Clothing, Footwear, and Personal Hygiene Items for Juvenile Shelter Residents: State Committee of Youth Policy and Sports of Ukraine No. 120 (2021, January 22). *Official Bulletin of Ukraine, 14, 67* [in Ukrainian].
11. On Bodies and Services for Juvenile Affairs and Special Institutions for Juveniles: Verkhovna Rada of Ukraine No. 20/95-VR (1995, January 24). *Collection of Regulatory Acts in the Field of Child Rights Protection. Kyiv, 249-251* [in Ukrainian].
12. On Education: Verkhovna Rada of Ukraine, No. 1060-XII (1991, May 23). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 34, 18* [in Ukrainian].
13. On the Basics of Social Protection of Disabled Persons in Ukraine: Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875-12> (in Ukrainian) (accessed 22.04.2024)
14. On Occupational Safety: Verkhovna Rada of Ukraine, No. 346-VI (2008, September 2). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 42-43, Art. 293* [in Ukrainian].
15. On the Prevention of Domestic Violence: Verkhovna Rada of Ukraine, No. 2789-III (2001, November 15). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 10, 70* [in Ukrainian].
16. School World (2009). On the Status of Families in Ukraine: State Report Based on the Results of 2021. Kyiv: School World [in Ukrainian].
17. School World (2009). On the Status of Families in Ukraine: Report Based on the Results of the First Half of 2023. Kyiv: School World [in Ukrainian].
18. Skurativsky, V. (1998). Social Systems and Sociological Research Methods. Kyiv: UADU [in Ukrainian].
19. State Committee of Statistics of Ukraine (2023). Statistical Yearbook of Ukraine for 2022. Kyiv: State Committee of Statistics of Ukraine [in Ukrainian].
20. Ukrainian Institute of Social Research (2024). Thematic State Report on the Status of Children in Ukraine: Child Labor in Ukraine. Kyiv: Ukrainian Institute of Social Research [in Ukrainian].

The article was received by the editors 23.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024